

De socioloog als schizofreen

Sociologie, dat zou met recht de analyse van een ‘tussen’ genoemd kunnen worden. Of de ultieme bouwstenen van het sociale nu als materiële condities of als ideële voorstellingen, als handelingen of als communicaties worden gezien, in alle gevallen gaat het om iets dat zich tussen mensen bevindt en dat, omdat ‘de mens’ een ‘sociaal wezen’ (*zoön politikon*) is, tegelijkertijd datgene definieert waartussen het een ‘tussen’ is. Mens zijn is zo beschouwd een ‘inter-esse’. Een politieke theologie, bijvoorbeeld, die in God een fundering en legitimatie van een sociale orde ziet, beschrijft daarmee een ‘tussen’ dat datgene waartussen het een ‘tussen’ vormt op zijn plaats houdt. Een seculiere variant die een Leviathan aan het hoofd van een ‘commonwealth’ beschrijft, poneert een ‘tussen’ dat bijvoorbeeld op basis van een contract de relationele lijnen zogezegd samenbindt. Of: wie een lezing houdt voor een volle zaal vormt een knooppunt van relaties, van vectoren van aandacht (Spinoza zou ze in een geometrisch vlak uitgetekend hebben). En wanneer plots één van de toehoorders op zou springen en zich uit zou kleden, zou het epicentrum van de situatie, evenals de definitie ervan, radicaal verlegd worden.

Het sociale kent zo zijn epicentra, en wel op verschillende simultane niveaus. Daarin dreigt het ‘tussen’ de mensen voortdurend bezet te worden door enkelen of een enkeling, door middel van constructies die vorm en inhoud verlenen aan een in principe nog leeg ‘tussen’. De definitiemacht over zo’n centrum, zo’n ‘tussen’, is tegelijk een definitiemacht over het sociale collectief, dat vanuit een centrum – uiteraard in niet-fysieke zin – bijeengehouden wordt. Sociologisch gezien definieert een collectief zichzelf ten opzichte van een omgeving, op basis van een interne ordening. We zouden ook kunnen stellen: op basis van een sociaal epicentrum, een ‘tussen’, een indifferentiepunt waarop alle ‘intern-extern’ differentiatie berust. Dat is waarom Simmel Cusanus’ beeld van God als *coincidentia oppositorum* toe kan passen op ‘geld’ op een moment dat dat meer dan ooit bepalend wordt in het intermenselijk verkeer.

In de zelforganisatie van een sociaal collectief (‘sociaal collectief’ is ongetwijfeld een pleonasme) is de plaats van de socioloog bepalend voor zijn kentheoretische uitgangspositie. Neem, ter analogie, de foto op de volgende bladzijde, genomen in Ling-fu-si, een klein Chinees dorpje, waarschijnlijk begin vorige eeuw. Wat zien we hier? Met andere woorden: welke situatie wordt hier verbeeld?

Bron: L.E. Stover (1976) Culturele ecologie van de Chinese beschaving.
Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum

Het bijschrift bij de foto luidt:

Acrobaat op de markt van Ling-fu-si, provincie Guang-xi
(Foto Lucy Calhoun)

Het is relevant dit weer te geven op de manier waarop het bij de foto staat vermeld; de referentie aan de fotograaf staat onder het eigenlijke bijschrift, en staat bovendien tussen haakjes, als minder relevant, slechts als toelichting: 'deze foto, die een acrobaat op de markt van Ling-fu-si, provincie Guang-xi, laat zien, is genomen door "Lucy Calhoun".' Wie goed kijkt, ziet echter dat dat niet is wat de foto laat zien. We zien hier in wezen wat we niet zien. Hier zien we niet een acrobaat op de markt van een Zuid-Chinees dorpje; we zien eerst en vooral mensen in dat dorpje die geïnteresseerd kijken naar dat witte mens met die camera. De afgebeelde situatie is er niet één waarin de acrobaat het sociale 'midden' vormt, dat alle relationele lijnen samenbindt en van waaruit de sociale situatie te begrijpen is; het is integendeel de fotograaf die die 'tussenpositie' inneemt, en wat is afgebeeld kan alleen worden begrepen wanneer bedacht wordt dat het hier gaat om mensen die zelden of nooit een blank persoon zagen, noch een camera (waarvoor men wellicht nog stil moest staan ook), en

die dus gefascineerd keken naar diegene die hen met die camera bekeek. De fotograaf heeft in dit geval een afbeelding van zichzelf gemaakt, vervat in de foto – dat, waarvan we waarschijnlijk onterecht zouden zeggen dat het de ‘werkelijke afbeelding’ is – van de mensen die naar haar keken. De acrobaat kan op zijn kop gaan staan, maar de fotograaf is degene die in het centrum van de situatie staat.

De socioloog bevindt zich precies op diezelfde grens tussen registratie en reïficatie, tussen afbeelden en meedoen, in geëngageerde termen tussen distantie en betrokkenheid. Beide opties in deze paren zijn onaanvaardbaar, omdat ze niet tot sociologie leiden. Sociologie die geheel buiten het sociaal veld staat dat ze analyseert, mist onherroepelijk relevante aspecten daarvan. Sociologie die daarentegen opgaat in dat sociale veld zonder distantie – sociologie die zogezegd geheel is opgenomen in de functionele differentiatie daarvan –, mist de distantie om tot een omvattend ofwel fundamenteel perspectief te komen. ‘A good anthropologist, you never hear from again,’ heeft een wijs mens eens gezegd. Maar wie niet meer terugkomt, is geen academicus meer. De socioloog moet tegelijk binnen én buiten het sociale staan. Alleen de buitenstaander kan de blinde vlek van bijvoorbeeld een ‘samenleving’ zien. Dat wil zeggen: alleen van buitenaf kan gezien worden op welke manier zo’n samenleving zichzelf definieert door iets als haar ‘buiten’ te definiëren wat precies daarom altijd al voor een deel ‘binnen’ is. Zo is het aan de socioloog om taalgebruik omtrent het ‘buiten de samenleving staan’ van bijvoorbeeld immigranten met een perspectief van distantie te bezien en het exclusiemechanisme dat erin werkzaam is te belichten.

Wie als socioloog te zeer opgenomen raakt in de processen van zelfdefinitie van zo’n samenleving en daarom dergelijk taalgebruik zonder verdere reflectie overneemt, kan zich wellicht zeer goed invoelen in die samenleving, maar is er daarmee zo één die niet teruggekomen is. Anderzijds, en dit is precies Webers probleem van de waarde-keuze, moet de socioloog in zekere zin ‘thuis’ zijn in de door hem bestudeerde sociale wereld. Hoe anders een keuze te maken omtrent het object van onderzoek? Hoe zou de socioloog kunnen weten wat hij ook maar zou kunnen bestuderen, als hij niet altijd al een onderdeel was van datgene wat hij bestudeert? Voor de sociologie in zijn algemeenheid geldt per definitie dat ze onderdeel is van datgene wat ze bestudeert. Sociologie, als academische discipline, staat niet buiten het sociale. Wie daarom als socioloog tegelijk binnen en buiten het sociale wil staan – ofwel: wie socioloog wil zijn –, zal altijd óók moeten proberen aan ‘de sociologie’ te ontsnappen.

Staat de socioloog te ver ‘buiten’, dan ziet hij niets meer. Staat hij te zeer ‘binnen’, dan ziet hij niets wat nog relevant is als ‘sociologie’. Het is aan de socioloog om het sociale ‘tussen’, die stollingsmomenten van het sociale leven waarin relaties hun richting en situaties hun definitie krijgen, te belichten op een manier die uitstijgt boven de ‘eerste orde’-ideeën die daarover bestaan in wat de common sense genoemd kan worden. Ondertussen bevindt de socio-

loog die dat doet zich zelf ook in een 'tussen', op een grens, niet binnen en niet buiten, zelfs binnen noch buiten de sociologie! Met die dubbele gespletenheid moet de socioloog kunnen leven. Sociologie, dat is academisch georganiseerde schizofrenie. Wie zou willen beweren dat sociologie 'eenvoudiger' is dan natuurkunde?